

Urszula Sokólska

Uniwersytet w Białymstoku

**Stanisław Dubisz, *Najnowsze dzieje języka polskiego. Rozwój polszczyzny w latach 1918–2018*,
Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2020, ss. 181**

Już na wstępie należy z całą mocą podkreślić, że rozprawa Stanisława Dubisza znakomicie wypełnia badawczą lukę w językoznawstwie, której istnienie odczuwano od dawna. Cel publikacji jest zatem jasno określony, co zresztą sygnalizuje w *Przedmowie* sam autor: „100-lecie rozwoju polszczyzny XX i XXI w. nie zaowocowało próbami ujęć syntetycznych, które można by porównać z edycjami dotyczącymi przełomu wieków czy też innych ważniejszych cezur chronologicznych w najnowszym rozwoju języka polskiego [...]. To stało się główną przyczyną zamysłu o opracowaniu niniejszej publikacji. Jej punktem wyjścia są artykuły opublikowane w latach 2010–2020. [...] Na całość publikacji składają się uzupełnienia i rozwinięcia ich treści oraz rozszerzenie podjętej problematyki o wątki – moim zdaniem – niezbędne dla uzyskania całokształtu obrazu” (s. 7–8).

Te wstępne deklaracje uczonego w pełni odpowiadają zawartości i naukowej idei omawianej pracy. Dubisz konsekwentnie realizuje swój cel badawczy i racjonalnie, bardzo rzeczowo, bez krzty impresyjności przedstawia założenia, które świadomemu użytkownikowi języka jawią się jako bezdyskusyjne. W prezentowanej publikacji jesteśmy świadkami typowej dla badacza rozległości tematów i materiałów egzemplifikacyjnych poddanych filologicznej eksploracji, a także sprzyjającej percepcji tekstu, przemyślanej w każdym szczególnie modelowej architektoniki dzieła. Przejrzystości ujęcia bez wątpienia służy dwudzielny układ rozprawy. Część pierwsza przedstawia dzieje polszczyzny na przestrzeni stulecia 1918–2018, co ważne – w szerokim kontekście krajowej wspólnoty komunikacyjnej; część druga – zarys tego rozwoju w diasporycznych

wspólnotach komunikacyjnych poza granicami kraju. Zawarty w opracowaniu wywód wzbogacają, uatrakcyjnijają, przede wszystkim zaś porządkują wszelkiego typu klasyfikacje i tabelaryczne zestawienia.

O niezaprzeczalnej wartości recenzowanej publikacji przesądza przynajmniej kilka aspektów. Przede wszystkim to, że przyjęta przez Dubisza perspektywa diachroniczna prezentuje czytelny, ze znanstwem oddany obraz określonych procesów historycznych oraz – dających się wyraziście odczytać w polszczyźnie współczesnej – rezultatów tych procesów.

Część pierwszą, zatytułowaną *Polszczyzna w krajowej wspólnocie komunikacyjnej*, stanowi logicznie uporządkowany, chronologicznie uzasadniony ciąg tekstów o charakterze generalizującym i systematyzującym. Badacz wychodzi więc od ogólnych zagadnień, takich jak: periodyzacja dziejów polszczyzny w minionym stuleciu (1918–2018), rola integracji językowej w najnowszych dziejach polszczyzny, sytuacja języka polskiego w opisywanym okresie. W kolejnych podrozdziałach książki poświęca uwagę zagadnieniom szczegółowym (np. rozwojowi słownictwa w najnowszej polszczyźnie), a także zjawiskom, które rodzą się na naszych oczach, „tu i teraz”, a są konsekwencją aktualnej sytuacji społecznej i geopolitycznej kraju. Stąd w publikacji rozważania poświęcone internacjonalizacji i procesom reprodukcji słownictwa współczesnej polszczyzny, stąd też zapewne – jak zwykle rzeczowa, ze wszech miar pożądana i badawczo uzasadniona – refleksja nt. statusu języka polskiego w dobie integracji europejskiej oraz procesów globalizacyjnych.

W części drugiej – zatytułowanej *Polszczyzna w diasporycznych wspólnotach komunikacyjnych poza granicami kraju* – odnajdujemy bogaty, wieloaspektowy pod względem funkcjonalnym i formalnym opis polszczyzny, którą posługują się zarówno Polacy tylko czasowo mieszkający poza ojczyzną, jak też środowiska polonijne dobrze już zaznajomione z obcym żywiołem językowym. W tym miejscu czytelnik książki Dubisza otrzymuje stosunkowo krótki – acz esencjonalny, bogaty treściowo – diachroniczny opis polszczyzny poza granicami kraju, poczynsz od charakterystyki skupisk polskich, a na zbiorowościach polonocentrycznych kończąc. Ważny składnik tego rozdziału stanowią – tak konieczne pod względem merytorycznym i interpretacyjnym – uściślenia terminologiczne i klasyfikacyjne¹, wyznaczenie językowo-kulturowych stref występowania zbiorowości polonocentrycznych, a także analiza ich leksyki wraz z ogólną egzegezą wyrazów polonijnych, opisem form adaptacji

1 Szczegółowo zostają zinterpretowane takie pojęcia, jak: polonia, emigracja, zbiorowość polonijna, interferencja językowa, sytuacja bilingwalna, bilingwizm, parabilingwizm, język Polaków za granicą, język polski jako język obcy, język polski jako język odziedziczony, pokolenie emigracyjne → język emigracyjny, pokolenie polonijne → język polonijny itp.

i derywacji w obrębie słownictwa polonijnego czy typy polonijnych jednostek leksykalnych. Merytorycznie interesującym, ważkim zamknięciem tego rozdziału jest przedstawienie sytuacji języka polskiego na świecie i charakterystyka takich zagadnień, jak: status, rys historii badań i perspektywy badawcze. Zaproponowana metoda opisu dziejów polszczyzny – obejmujących lata 1918–2020 – pozwala na ukazanie dynamizmu procesów językowych, jak również na wskazanie ich ciągłości oraz wyeksponowanie wszelkich związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy językiem a otaczającą nas rzeczywistością.

Innym czynnikiem świadczącym o wysokiej randze omawianej pozycji jest fakt, iż wszelkie przemyślenia i deskrypcje przedstawione w książce zawsze mają swoje oparcie w bogactwie materiału egzemplifikacyjnego i rzeczowych odniesieniach do heterogeniczności wzorców interpretacyjnych oraz wielości i niejednoznaczności ujęć badawczych reprezentowanych przez innych językoznawców.

Szacunek budzi również charakterystyczna dla autora klarowność naukowego wyводу, a także wieloaspektowa interpretacja uwzględniająca szerokie konteksty językowo-społeczno-kulturowe XX oraz przełomu XX i XXI wieku, jak też umiejętność osadzenia własnych dociekań na tle osiągnięć i ustaleń innych badaczy. Czytelnik tekstu Dubisza – zresztą nie po raz pierwszy – pozostaje pod wrażeniem jego erudycji i umiejętności korzystania z różnorodnych instrumentów metodologicznych.

Godna podkreślenia jest wreszcie trafność wyboru problematyki badawczej oraz wnikliwe wycucie i wypełnienie naukowej niszy, o której w pojedynczych artykułach rozsianych w czasopiśmie i monografiach zbiorowych wspomiano od lat. Publikacja Dubisza z pewnością nie jest tradycyjnym podręcznikiem z historii języka polskiego o materiale obejmującym ostatnie stulecie polszczyzny. To znakomite, napisane z „naukowym nerwem” kompendium łączące diachronię z synchronią i dialektologią, tradycyjną gramatykę ze stylistyką oraz językoznawstwo z nauką o literaturze i historią. To – bez wątpienia – inspirująca lektura dla wszystkich osób zainteresowanych poszukiwaniem związków między językiem a czynnikami zarówno wewnątrz-, jak i zewnątrzjęzykowymi.

Dzięki perfekcyjnemu wykorzystaniu narzędzi badawczych z zakresu językoznawstwa oraz głębokiej wiedzy lingwistycznej, historyczno- i teoretycznoliterackiej Stanisław Dubisz przedstawił kolejny już, niezwykle sumiennie przygotowany tekst naukowy, w którym każdy może znaleźć coś dla siebie.

Nie mam najmniejszych wątpliwości, że czytelnikami tej książki będzie szerokie grono odbiorców dostrzegających ścisły związek między rozwojem języka a podlegającym ewolucji – niekiedy wręcz rewolucji – światem zewnętrznym, z szeroko pojętą kulturą, literaturą piękną, historią, geografiją czy wreszcie polityką.

prof. dr hab. Urszula Sokólska [ORCID: 0000-0002-3945-1138] – Uniwersytet w Białymstoku, dyrektor Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych UwB, kierownik Katedry Stylistyki i Lingwistyki Antropologicznej na Wydziale Filologicznym UwB; zainteresowania badawcze: historia polszczyzny, zwłaszcza doby średnio- i nowopolskiej, język osobniczy oraz polszczyzna kresowa, dawna i nowsza, także język prasy, język reportażu literackiego, struktura językowa poradników różnego typu oraz zapomniane słowniki i traktaty poświęcone leksykografii, leksykologii i ortoepii.